

ACC. N:R M. 16155: 1-13.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Per Olsson, Rinkaby*
Härad: *Villand* Berättare: " " "
Socken: *Rinkaby* Berättarens yrke: *f. d. lantbrukare m. m.*
Uppteckningsår: *1963* Född år *1872* i *Rinkaby*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Räfsor och räfsning. s. 1-13.
(foton sid. 12-13; tillh. 4 st.)*

LuF 120

11/6-63

RÄFSOR OCH RÄFSNING

Svaren på frågeformuläret avser tiden före och omkring sekelskiftet 1800 - 1900. Tillverkning av träräfsor förekommer ej numera i denna trakt och någon gammal räfsmakare finnes icke. Fotografier av träräfsa bifogas det är av en gammal från omkr. 1870 som jag ännu har.

BENÄMNING

Kallades räfsa eller riva, de sammansatta delarna kallades skaftet, huvudet, pinnarna (" tinnarna " rivetinnarna"), bågen, träräfsorna som användes här voro av samma typ, både att räfsa och bära hö med till höstackarna.

Den som räfsade var vanligen en yngre kvinna och kallades räfserska eller "räfsesa", under den tid arbetet pågick.

RÄFSANS KONSTRUKTION

Skaftet, vanligen av björk, längd 205 cm. rakt och något obetydligt avsmalnande mot den övre änden, fyrkantigt i nedre delen där bågen gick igenom och ned till huvudet vid fästet.

HUVUD: Virket av alm, ask eller rotändan av björk längd 71 cm: svagt böjt, jämntjockt, fäst i skaftet med hugget hål igenom huvudet och träplugg, plåtskoning sattes endast om det blev bristning av pluggen sammansatt i huvudet detta kunde hända om räfsan behandlades ovarsamt vid sammanfösning av hö.

Pinnarna: yoro av alm, ask eller syrenstam även fläder och annat starkt och segt trädslag, 16 st och handtäljda, hålen för pinnarna var raka och borrarade med s.k. pinnaborr. Pinnarna skulle vara jämskurna med överkant på huvudet om de stucko över detta kunde höet fastna ovanpå räfsan under arbetet. Pinnarnas längd var omkr. 7 cm. Stålpinnar brukades icke till träräfsor.

Bågar Virket till bågarna var vanligen björk. Räfsan hade endast en båge. Bågen böjdes för hand medan virket ännu var grönt och sattes i en enkel spännställning. Räfsans konstruktion har icke förändrats så långt jag minnes tillbaka.

DEKORATION

De räfsor som förekommo i handeln voro endast målade vanligen med grön oljefärg på nedre delen, d.v.s på huvudet och något över och på bågen. Karvsnitt eller annan dekor förekom ej på dessa räfsor. För längre tillbaka i tiden under 1850- och -60 talet, var det ej ovanligt att en hemmason eller dräng köpte eller själf gjorde en räfsa till fästmögåva och skar in hennes initialer samt lät någon målare i byn dekorera med blommor och krusíduller. Här i Rinkaby fanns vid den här angivna tiden en självlärd målare, som var mycket anlita'd när det var fråga om målning av blommor på åtskilliga föremål, kistor, akåp klappträ m.m. han var bondson och hette Jöns Nilsson. En avkomling från en broder till denne i senare led var skulptören och målaren Anders Olson, kallad Anders Artist, de konstnärliga anlagen funnos således i släkten.

Dekorerade eller på annat sätt utsirade räfsor torde vara omöjligt att uppbringa här numera.

Olika slag av räfsor:

Vid räfsning av hö på slåtterängar användes endast räfsor av trä, samma typ jag ovan beskrivit, de användes även vid bindning av säd. Räfsor användes sällan att bära hö med, därtill hade man tjugor och grep eller bars det i famnen.

En hästräfsa av enklare typ minns jag från min barndom, denna var i form av släpräfsa med en arbetsbredd av 2,5 meter med omkr. 25 cm. långa pinnar och 15 cm avstånd mellan dem, användes på stubbåker efter råg på sandjorden. Var obekväm att bruka därför att man måste stanna hästen för att med handtaget lyfta räfsan över strängen, den kunde ej slås om framåt som släpräfsor som senare kommo till, den räfsade ej rent och kom snart ur bruk.

De hästräfsor av amerikansk typ med höga hjul och pinnar av stål, började användas i bondejordbruken i slutet av 1800 de första voro nästan helt av trävirke med pinnar av stål, de

skulle, enligt vad jag hört ontalas, varit tillverkade vid Överums bruk, det kom sedan även andra från olika fabriker det var hästräfsor helt av järn och stål, dessa användes långt in på 1900-talet, till dess traktordriften mera allmänt kom igång och därmed all räfsning onödigt vid skörden.

Hästräfsorna användes på sin tid både efter slåtter och vid räfsning av stubbåker. Släpräfsor av stål kommo till omkr. 1920 och nyttjades nästan enbart till släpning av hö vid läggning i stack eller på hässja till dragkraft användes häst.

Tångtäkt förekom endast vid Östersjöns stränder, från Tosteberga till Åhus och Yngsjö, därvid användes räfsor med huvud av järn och med skaft av trä eller hälst med järngreper. Vid sjögräs och fräken slåtter, som skedde i vatten vid stränder av Helgeån, föstet detta till och räfsades upp på ängsmarken med träräfsor för att torkas ut till torkning. Fräken kallades här för "rockor" och ansågs för bra foder särskilt till får.

Mosstäkt till torvströ eller smirtorv förekom icke här, för att
hölja över jorden användes harv. För utgödsling av stallar
användes gödselgrep av järn men i äldre tid var grepen gjord
av trä, själv har jag sett sådana, de voro mycket väl gjorda.
Tillverkning.

Räfsor tillverkas icke här då nu icke något behov av dem
icke förefinnes och någon som utövat denna tillverkning såsom
yrke har såvida jag vet icke funnits. tillverkningsförloppet
kan jag således icke redogöra för, ej heller för de redskap
som användes. Om räfsan fått en mindre skada lagade man den.
Pinnar medfördes ofta i reserv därför att det sällan var träd
på eller vid slätterängar och pinne gjord av en trädgren var
ej hållbar mera än liten stund.

INKÖP

Räfsan inköptes ofta på marknader från personer som även
förde andra slöjdalster till togs. En eller ett par gånger om
året hände det att någon från skogstrakten i Gänge kom till
Gänge

byn med hästskjuts varvid lasset bestod av både stegar laggkärl och räfsor jämte andra slöjdalster, som utbjöds till salu. Då hände det att byborna inköpte sitt behov av räfsor och annat. En räfsa skulle, om den var av gott virke och väl gjord, hålla i flera år och köparen provade och valde därför med omsorg i lagret. Lanthandlarna sålde även räfsor, kanske i mindre omfattning, sina inköp gjorde även dessa från kringförande säljare. På en större bondgård var förbrukningen och åtgången även stor, därför köptes kanske mera än en räfsa samtidigt. Om en husman eller torpare köpte en räfsa sattes ju alltid, på ett eller annat sätt något märke på den, att årtalet för inköpet målades hände mera sällan.

KONSTEN ATT RÄFSA

Hur man fattade räfsan vid arbetet visar fotot där jag håller räfsan och även hur man växlar fattning om skäftet.

Vid en ålder av 15 a 16 år ansågs det att styrka och kraft skulle vara tillfyllest för deltagande i arbetet med räfsning.

Räfsning ansågs atminstone i äldre tid som ett kvinnfolksgöra men pojkar i 15 a 16 årsålder fingo även vara med för att få träning till det hårdare arbetet med lien vid slätter. Både för flickor och pojkar gällde att efter föredöme av de äldre skaffa sig färdighet i arbetet flera duktiga räfserskor voro med i laget det var dem som de unga skulle som det hette "ta efter". Räfsning i kapp och dylik tävling kunde det sällan ^{bli} därtill erbjöd icke detta arbete. Räfsa rent ställdes anspråk på särskilt när det gällde stubbåkrar efter säd. Vid slätter av ängar och hårdvallar hade räfserskan endast att breda ut gräset med räfsa för att underlätta torkningen. När tunnväxt sandråg eller vårråg mejades var det en räfserska efter varje mejare, hon skulle räfsa samman till nekar och binda med strån. Räfsningen kunde nog vara tröttande särskilt för de som inte voro vana vid det eller inte hade det rätta sättet att gå tillväga inlärt.

ANVÄNDNING

Räfserskan ville ^{ha} en bestämd räfsa som hon ansåg vara bra och vant sig vid. Lejda räfserskor höllo sig med egna räfsor om det var möjligt i annat fall tillhandahöll arbetsgivaren. I slåttermarkerna förekom det icke här att man behövde räfsa undan löv före slåttern.

Vid slåttern breddes gräset ut och räfstes samman först när det blev torrt, om det blev ~~rägn~~ på det utbredda höet var det till att lätta upp det med räfsan från marken. Hötjugan användes till dels att bära hö med och även lägga upp det i stackarna. Hötjugor från äldre tid voro smidda i bysmedjan och mycket tunga och klumpiga att arbeta med, först i början på 1880-talet kommo hötjugor av amerikanskt fabrikat i marknaden dessa hade två horn av stål på skaft av träslag som var hållbart, dessa tjugor användas ännu i våra dagar. Att skjuta hop hö med räfsa kunde förekomma om det var ängshö, men påfrestande för räfsan. Höstackarna kammades alltid noggrannt med räfsan. Hand-räfsa brukas ej numera vid slåttern.

Räfsan användes förr att räfsa stubbåkern, detta bruk upphörde när hästräfsorna började användas. På trösklogen nyttjades även träräfsan som var samma typ av räfsor vilka användes vid skörd och höbergning, med denna räfsade man bort tomma ax och halmstubbbar från den uttröskade säden, som tröskats med slaga eller mindre tröskverk inne på logen, det kallades att " bynka upp" Tröskning med slaga eller "pläjl" som det hette på bygdemål, företogs i ändamål att få s.k. långhalm till taktäckning.

FÖRVARING

Efter användning förvarades räfsan upphängd på logen eller i redskapsboden. Räfsan lades ej gärna på marken vid tillfälligt uppehåll i arbetet utan ställdes upp mot en höstack, stängsel, gärdesgård eller dylikt.

ÖVRIGT

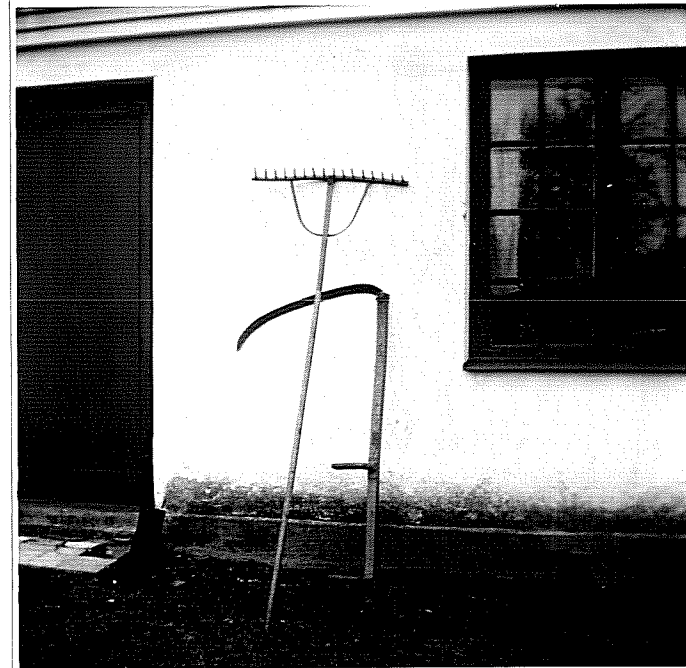
Skämt och upptåg kunde ju förekomma när unga flickor och pojkar räfsade hö, särskilt vid mat-och kafferast, men jag kan ej minnas om några tecken eller tydor omtalades, det skulle i så fall vara av äldre räfserskor.

Vid slåtter och räfsning på ängarna, vilka merendels var belägna långt ifrån gården, kom husmodern med middagsmaten vid 12-tiden, det var bovetegröt och till merafton fläskpannkaka "äggakaga". Under rågskörden vid mejning av råg på sand, jorden blev det risgrynsgröt till middagen och även då pannkaka till merafton. Under äldre tid hade alla, såväl egna tjänstehjon som lejda tillfälliga dagsverkare, fri kost på gården, särskilt vid skördetid skulle den vara god och vällagad, ingen gård ville vara sämre än den andra därför att det var ofta samfolk som till skörden anlätades vid två eller flera gårdar och det blev jämförelser och eftersnack.

Skåne
Villands hd.
Rinkaby sn.

M. 16155 : 12.
FOLKLIVSARKIVET
LUND

Inlämn. av Per Olsson,
Rinkaby, år 1963

Skåne
Villands hd.
Rinkaby sn.

M. 16155:13.

Inlämn. av Per Olsson,
Rinkaby, år 1963

